

POMOC TECHNICZNA
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
ROZWOJU
REGIONALNEGO

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

**„Podniesienie jakości usług publicznych wokół zbiornika Świnna Poręba”
Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2007 - 2013**

KRAINA JEZIORA MUCHARSKIEGO KATALOG FORM MAŁEJ ARCHITEKTURY TURYSTYCZNEJ

Jezioro
Mucharskie

Kraków 2014

Wykonawca opracowania:

**Fundacja Miejsc i Ludzi Aktywnych
ul. Dolnych Młynów 7/6
31-124 Kraków**

Koordinacja prac:

dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, Instytut Architektury Krajobrazu, Politechniki Krakowskiej

Wykonanie prac studialnych i projektowych i projektowych z dziedziny architektury krajobrazu oraz teorii turystyki kulturowej:

**dr inż. arch. Krzysztof Wielgus
dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus
mgr inż. arch. kraj. Marta Chrzęszczyk
inż. arch. kraj. Patrycja Urbańczyk,
Instytut Architektury Krajobrazu, Politechniki Krakowskiej**

Opracowanie dotyczące uwarunkowań geograficznych i historycznych:

dr Piotr Sadowski, Podhalańska Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

Niniejsze opracowanie stanowi I etap prac wynikających z zadania „Opracowanie logicznie ze sobą powiązanych dokumentów o zbiorczej nazwie Dokumenty planistyczne, ekspertyzy i analizy w zakresie turystyki na terenie 5 gmin położonych w obszarze Zbiornika Świnna Poręba” określonego w umowie nr 154/RO10/2013 z dnia 10.04.2013 r. podpisanej w ramach wdrażania projektu „Podniesienie jakości usług publicznych wokół Zbiornika Świnna Poręba”.

SPIS TREŚCI:

I. WSTĘP	4
I.1. Przedmiot, cel, misja, metoda opracowania, zakres, podstawa pracy.....	4
I.2. Wykaz etapów pracy w celu stworzenia właściwego katalogu form zagospodarowania turystycznego gmin Jeziora Mucharskiego – część ogólna	4
II. UWARUNKOWANIA GEOGRAFICZNE, HISTORYCZNE I WERNAKULARNE DLA ELEMENTÓW UDOSTĘPNIENIA TURYSTYCZNEGO GMIN JEZIORA MUCHARSKIEGO	5
II.1. Zasada kształtowania nowych form architektonicznych wyposażenia turystycznego gmin: Budzów, Lanckorona, Mucharz. Stryszów i Zembrzyce	5
II.2. Tożsamość krajobrazu gmin Jeziora Mucharskiego. Geologia, historia, formy architektoniczne ...	5
III. KIERUNKI I ZAŁOŻENIA KSZTAŁTOWANIA SYSTEMU PRZYSTANKÓW TURYSTYCZNYCH W KRAJOBRAZIE GMIN OBSZARU WOKÓŁ ZBIORNIKA JEZIORA MUCHARSKIEGO I TERENÓW PRZYLEGLYCH - GMINY BUDZÓW, LANCKORONA, MUCHARZ. STRYSZÓW I ZEMBRZYCE. IDEA I KONCEPCJA PROJEKTU	11
III.1. Założenia organizacyjne	11
III.2. Założenia edukacyjne	11
III.3. Założenia promocyjne	12
III.4. Założenia ochronne	13
III.5. Założenia kompozycyjne	16
IV. OPIS PROPONOWANYCH FORM MAŁEJ ARCHITEKTURY	19
IV.1. Słupek szlakowy	19
IV.2. Drogowskaz	19
IV.3. Stojak dla rowerów	19
IV.4. ławka	19
IV.5. Tablica pionowa	20
IV.6. Tablica pulpitowa informacyjna	20
Przewidywane większe elementy architektoniczno-konstrukcyjne	
IV.7. System pomostów	20
IV.8. Wieża widokowa	21
IV.9. System udostępnienia Twierdzy Lanckorona	21
Inne proponowane większe elementy architektoniczno-konstrukcyjne.	
IV.10. Schron przeciwdeszczowy	22
IV.11. System udostępnienie zabytków i obiektów inżynierskich (m.in. kolei)	22
V. ZAKOŃCZENIE	24
VI. ZAŁĄCZNIKI	25

I. WSTĘP

I.1. PRZEDMIOT, CEL, MISJA, METODA, ZAKRES TERYTORIALNY, ZAKRES RZECZOWY, PODSTAWA PRACY

- **Cel opracowania** – to przygotowanie projektu do stworzenie sieci miejsc prezentacji i informacji turystycznej - jako form urządzenia terenu, eksponujących i mianujących walory krajobrazowe poszczególnych miejscowości i podnoszących atrakcyjność terenów, objętych projektem obszaru wokół zbiornika Jeziora Mucharskiego i terenów przyległych - gminy Budzów, Lanckorona, Mucharz. Stryszów i Zembrzyce”.
- **Misja** – to promowanie turystyki kulturowej poprzez nietypową i atrakcyjną ofertę poznawczą, opartą na tożsamości gmin i poszczególnych wsi oraz na doświadczeniach z dziedziny architektury krajobrazu i teorii turystyki.
- **Metoda pracy** – to zastosowanie pozornie wykluczających się cech indywidualizmu i standaryzacji form. Przewiduje zastosowanie charakterystycznych, indywidualnych form architektonicznych, wyprowadzonych z charakterystycznych, mikroregionalnych cech historycznej architektury miejscowej, każdorazowo wkomponowanych projektowanych obiektów w krajobraz i równocześnie wprowadzenie pokrewnych cech form graficznych, tworzących wspólnie rozpoznawalny system identyfikacji wizualnej elementów projektu.
- **Zakres terytorialny opracowania** – obszar wokół zbiornika Jeziora Mucharskiego i terenów przyległych – gmin Budzów, Lanckorona, Mucharz. Stryszów i Zembrzyce”.
- **Zakres rzeczowy opracowania** – koncepcje architektoniczno-krajobrazowe w standardach umożliwiających wybór rozwiązań i wykonanie wstępnych, szacunkowych kosztorysów inwestorskich.
- **Forma finalna opracowania (zamierzona)** – studium i katalog rozwiązań, stanowiących podstawę do wykonania kosztorysów inwestorskich, typowania pierwszeństwa prac i do wykonania projektów budowlano--wykonawczych (standard uszczegółowionej koncepcji).
- **Podstawa pracy** – zlecenie ze strony Fundacji Miejsc i Ludzi Aktywnych.

I.2. WYKAZ ETAPÓW PRACY W CELU STWORZENIA WŁAŚCIWEGO KATALOGU FORM ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO GMIN JEZIORA MUCHARSKIEGO - CZĘŚĆ OGÓLNA:

1. Określenie cech charakterystycznych opracowania.
2. Przegląd stanu wiedzy na temat wartości przedmiotowych terenów oraz metod udostępniania turystycznego (aspekt „dobrych praktyk”).
3. Studium architektoniczno-krajobrazowe typowych form budowlanych w poszczególnych gminach. Określenie form charakterystycznych i ich transkrypcja na formy małej architektury.
4. Studium geograficzno-turystyczne wyboru lokalizacji poszczególnych zespołów.

5. Opracowanie systemu koordynacji modularnej dla poszczególnych, powtarzalnych elementów funkcjonalnych miejsc prezentacji i informacji turystycznej.
6. Opracowanie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej oraz form graficznych elementów przenoszących informacje (tablic, opisów panoram, kierunkowskazów itp.).
7. Opis.

II. UWARUNKOWANIA GEOGRAFICZNE, HISTORYCZNE I WERNAKULARNE DLA ELEMENTÓW UDOSTĘPNIENIA TURYSTYCZNEGO GMIN JEZIORA MUCHARSKIEGO

II.1. Zasada kształtowania nowych form architektonicznych wyposażenia turystycznego gmin: Budzów, Lanckorona, Mucharz. Stryszów i Zembrzyce

Główną inspiracją projektu przystanków turystycznych jest tradycyjna architektura drewniana, występująca na terenie wspomnianych gmin. Uwzględnione są także inne, charakterystyczne elementy architektoniczne, budujące tożsamość gmin, lecz nie związanych z tradycyjnym budownictwem siedliskowym. Jest to m.in. architektura rezydencjonalna, letniskowa, kolejowa, militarna. Część studialna projektu zawiera inwentaryzację i analizę różnych typów obiektów: budynków mieszkalnych i gospodarczych, układów zagród oraz towarzyszącej zieleni a także form krajobrazu charakterystycznych dla każdej z gmin. Syntezę analiz zaprezentowano w postaci kart, zawierających przykłady architektury drewnianej i ich lokalizację, zestawienie cech wspólnych i różnicujących poszczególne formy.

Poszczególne obiekty posiadają różne gabaryty, proporcje, geometrię, kształty dachów, konstrukcje ścian i detale, które to decydują o przyporządkowaniu ich do konkretnego mikroregionu. Konkluzją tą jest więc główną wytyczną w procesie projektowania małej architektury i zagospodarowania obszarów przystanków turystycznych.

II.2. Tożsamość krajobrazu gmin Jeziora Mucharskiego. Geologia, historia, formy architektoniczne.

Gmina Budzów

Gmina Budzów położona jest w powiecie suskim województwa małopolskiego, w dolinach Paleczki (prawego dopływu Skawy) i Kamieńca, pośród gór Beskidu Średniego. Wyróżnia się tu trzy pasma górskie: Chełmu (603 m n.p.m.), Babicy (728 m n.p.m.) oraz najwyższe, ograniczające gminę od południa Pasma Koskowej Góry (866 m n.p.m.). Wysokości względne sięgają przeciętnie 200 – 300 m. Grzbiety Beskidu Średniego, zbudowane z piaskowców magurskich są łagodne, charakteryzują się kopulastymi wierzchołkami i szerokimi wierzchowinami, które przechodzą w umiarkowanie strome stoki. Doliny, wypreparowane w mało odpornych kompleksach łupkowych, są szerokie i łagodne. W czasach historycznych obszar ten uległ znacznemu wylesieniu, na stokach południowych rolnictwo (uprawy owsa, hodowla) występowało na całej ich długości, od dna doliny po grzbiet. Z tego powodu, znacznie partie grzbietów są i dzisiaj wylesione, co sprawia że mają one duże walory widokowe. Większe kompleksy leśne zachowały się w masywie Chełmu oraz na stokach północnych, szczególnie na Koskowej Górze, Bieńkowskiej Górze oraz w dolinie potoku Drożdżynka.

Najstarsze miejscowości gminy powstały w XIV wieku (Budzów lokowano w 1368 r.). Wkrótce obszar ten znalazł się w granicach tenuty lanckorońskiej, w której XV-wiecznych inwentarzach są już wzmianki o wszystkich miejscowościach, tworzących dzisiaj gminę Budzów. Miejscowości te zakładano na prawie niemieckim, o czym świadczy klasyczny układ łąnów, zachowany również w nazwach ról (zwanych siedliskami) – nazwy te pochodzą często od nazwisk pierwszych osadników, którzy zagospodarowywali dany nadział ziemi. W XV/XVI w. na terenie wsi górskich (Bieńkówki i Jachówki) zaznaczyło się prawdopodobnie osadnictwo wołoskie, o czym świadczą występujące w dawnych inwentarzach stada owiec. Głównym źródłem utrzymania mieszkańców tych miejscowości było jednak pozyskiwanie i przetwórstwo drewna z okolicznych lasów, na potrzeby zamku lanckorońskiego. W latach II wojny światowej w okolicznych lasach działało kilka oddziałów partyzanckich – na terenie Palcza zlokalizowane było zrzutowisko Armii Krajowej o kryptonimie „Żywica”, a w Zachełmnej – zrzutowisko „Indyk”. Pamiątką tragicznych wydarzeń jest mogiła partyzantów, znajdująca się na terenie Budzowa. Bardzo ciężkie walki toczono w styczniu 1945 r. w rejonie Jachówki i Makowskiej Góry (Budzów i Jachówkę przecinały umocnienia polowe niemieckiej linii obronnej B1). Po wojnie, do 1955 r. w okolicy operowały oddziały partyzantki antykomunistycznej, z których najstłynniejszą była grupa Jana Sałapatka „Orła” z Jachówki.

Wszystkie wsie należące do gminy Budzów (Baczyn, Bieńkówka, Budzów, Jachówka, Palcza i Zachełmna) położone są na terenie Średniego Beskidu Makowskiego u stóp Babicy (727 m n.p.m.) i Chełmu (603 m n.p.m.) oraz Koskowej Góry (866 m n.p.m.).

Na terenie gminy Budzów znajdują się liczne zabytki budownictwa drewnianego, sakralnego i reprezentacyjnego. Nieopodal Lasu Groby leśniczówka, która jest pozostałością folwarku książąt Montleart. Nieopodal cmentarz konfederatów barskich, którego charakterystycznym elementem jest kapliczka św. Michała.

Zabytkowe budownictwo drewniane reprezentuje dom Wawrzyńca Nowaka z 1907r. w którym mieścił się Urząd Pocztowy, a następnie Gminna Spółdzielnia. Elementami charakterystycznymi dla budownictwa gminy Budzów są dachy przyczółkowe, o daleko wysuniętych okapach. Na wysokiej kamiennej podmurówce. Budynki mieszkalne sytuowane są zazwyczaj kalenicowo w stosunku do drogi. Wyjątek stanowią budynki użyteczności publicznej takie jak kuźnie tradycyjnie sytuowane szczytem w kierunku drogi. Lokalizacja taka podyktowana jest względami praktycznymi zaś daleko wysunięty okap powiększa przestrzeń roboczą. Elementem zdobniczym który można odnaleźć w szczytach to motyw solarny.

Gmina Stryszów

Gmina Stryszów leży w południowej części powiatu wadowickiego, na obrzeżu głównych szlaków komunikacyjnych, w regionie zwanym Wzgórzami Lanckorońskimi, które stanowią część Pogórza Wielickiego. Zachodni fragment Łękawicy znajduje się w Beskidzie Małym (masyw Jaroszowickiej Góry, 544 m n.p.m.), a południowe obrzeża Dąbówki, Stryszowa, Zakrzowa i Stroń są ograniczone przez grzbiet Chełmu (603 m n.p.m.), zaliczanego już do Beskidu Średniego. Na wymienionych wzgórzach występują jedyne większe kompleksy leśne. Obszar Wzgórz Lanckorońskich jest niemal bezleśny, stanowi on pofalowany płaskowyż, częściowo zrównany w poziomie pogórskim, o przeciętnej wysokości 400 – 450 m n.p.m., w który na głębokość ok. 100 m wcięty się doliny

Stryszówki oraz jej licznych dopływów, a także doliny Skawinki (Cedronu), w której leży wieś Leśnica. Wzgórza w części pogórskiej są łagodne, niewiele przekraczają 500 m n.p.m. (Kamionka, 512 m n.p.m. oraz Strońska Góra, 508 m n.p.m.). Niewielkie różnice wysokości stwarzają fałszywe wrażenie, że obszar gminy jest monotony – w rzeczywistości zarówno rzeźba, jak i krajobraz są atrakcyjne, a brak dużych nachyleń i deniwelacji sprzyja rozwijaniu turystyki rowerowej i konnej.

Obszar gminy znajdował się w średniowieczu w granicach Księstwa Oświęcimskiego. Poszczególne miejscowości powstały stosunkowo późno jak na obszar pogórza, bo w XIV i XV w. Dolina Stryszówki była jednak osią osadniczą i komunikacyjną od prawieków, o czym świadczą liczne znaleziska artefaktów kamiennych, datowanych na neolit, a nawet mezolit (m.in. liczne znaleziska w Zakrzowie i na Strońskiej Górze). Szlak prowadzący wzdłuż doliny stracił na znaczeniu dopiero w końcu XIX w., kiedy zmodernizowano drogę Sułkowice – Zembrzyce. Jednak w 1884 r. to tędy poprowadzono linię kolejową, łączącą Kraków z Suchą i Żywcem, a od 1899 r. z Zakopanem. Miejscowości gminy stanowiły własność prywatną; istniały tutaj dwory, stanowiące świetne przykłady architektury dworskiej swojej epoki. Wraz z rozwojem kultu maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej (XVII w.), teren gminy przecięły szlaki pątnicze, prowadzące z Żywieczzyny i południowych miejscowości starostwa lanckorońskiego. Ich świadectwem są liczne figury przydrożne, w tym dwie zabytkowe figury św. Onufrego. W lecie 1944 r. Niemcy przystąpili do budowy pozycji obronnej B1. Zachowały się po niej liczne ślady – na uwagę zasługują rowy strzeleckie na Chełmie, a przede wszystkim unikatowy w skali kraju zespół przeszkód żelbetonowych w Stryszowie.

W gminie Stryszów, zlokalizowana u podnóża góry Chełm (603 m n.p.m.). Zachował się XVI-wieczny dwór, który w XVIII wieku został przebudowany na siedzibę szlachecką. Budynki zespołów siedliskowych usytuowane kalenicowe w zabudowie, charakterystyczne dekoracje szczytu w postaci wycinanych laubzegą wzorów. Na terenie gminy liczne kapliczki prezentujące przetransponowane cechy budownictwa na formy kapliczek domkowych.

Gmina Mucharz

Gmina Mucharz położona jest powiecie wadowickim, w najciekawszym krajobrazowo odcinku doliny Skawy, która na przemian zwęża się i rozszerza, tworząc kilka przełomów – na powyżej i poniżej Skawiec oraz pod Świnną Porębą. Obszar ten znajduje się w granicach Beskidu Małego, do którego należy również położony na wschód od Skawy masyw Jaroszowickiej Góry (544 m). Właściwy Beskid Mały – Pasma Łamanej Skały – wznosi się na zachód od tej rzeki. Stanowi on blok zbudowany z odpornych skał płaszczowiny śląskiej. Stoki o umiarkowanym i dużym nachyleniu wyrastają wprost z dna doliny (ok. 300 m n.p.m.) i wznoszą się na wysokość ponad 800 m n.p.m. Najwyższą kulminacją na terenie Jaszczurowej jest Królewizna (817 m n.p.m.). Powyżej ok. 500 m n.p.m. obszar gminy jest zalesiony; największe kompleksy leśne znajdują się na Jaroszowickiej Górze oraz na stokach Kamienia i Królewizny. Znaczne różnice wysokości na małym obszarze oraz istnienie przełomu – w którym obecnie powstaje sztuczny zbiornik – sprawiają, że obszar ten jest bardzo atrakcyjny krajobrazowo oraz sprzyja uprawianiu różnych form turystyki aktywnej.

Badania archeologiczne prowadzone m.in. w okresie budowy zapory ujawniły w rejonie Mucharza szereg artefaktów związanych z pradawnym osadnictwem (mezolit i neolit). Świadczy to o dawnym wykorzystaniu tych ziem przez człowieka. Przypuszcza się, że w okresie państwa Wiślan (XI w.) na

terenie Mucharza znajdował się ośrodek kultu pogańskiego. Sama miejscowość została lokowana w 1254 r. przez Bolesława Wstydliviego; większość współczesnych wsi założono jednak w XIV w. na prawie niemieckim. Poszczególne majątki z czasem znalazły się w rękach prywatnych i stan ten trwał do okresu II wojny światowej. Do ważnych wydarzeń z XIX w. należała budowa linii kolejowej, łączącej Kraków z linią transwersalną w Suchej. W 1939 r. Niemcy przyłączyli teren gminy do III Rzeszy, a rok później przeprowadzili akcję wysiedleńczą – wiele rodzin na Mazowsze, a ich gospodarstwa przekazano osadnikom niemieckim. Obszar pogranicza był przez okupanta intensywnie pilnowany – sprzyjał jednak istnieniu przemytu i przerzucaniu ludzi przez „zieloną granicę”. 30 grudnia 1944 r. partyzanci wysadzili 130-metrowy most kolejowy w Skawcach. W czasie marszu wojsk sowieckich na Wadowice (23-26 stycznia) na terenie gminy stoczono kilka potyczek, w tym z użyciem broni pancernej.

Mucharz to jedna z najstarszych parafii Małopolski, Józef Łepkowski w „Przeglądzie zabytków przeszłości z okolic Krakowa” pisał, że Mucharz już miał parafię „kiedy jeszcze wieże tyńskie nie siedziały na jesiotrowej skale”. Technikę wykonywania murów stosowanych na terenie Mucharza „Gussmauerwerk” porównywał wprost do Witruwiańskiego *emplectum*.

Budowle sytuowane kalenicowo, na wysokim podmurówkach, lub o częściowo kamiennych ścianach. Dachy z naczótkami, budynki o zwartych bryłach.

Gmina Zembrzyce

Gmina Zembrzyce znajduje się w województwie małopolskim (powiat suski). Jej miejscowości leżą przeważnie na zachodnim brzegu Skawy, w Beskidzie Małym (Leskowiec, 922 m n.p.m.), na jego pograniczu z tzw. Pasmem Pewelsko-Krzyszowskim (Gołuszkowa Góra, 715 m). Zembrzyce i Marcówka znajdują się na orograficznie prawym brzegu Skawy, tj. w Beskidzie Średnim (Chełm, 603 m n.p.m. oraz Mioduszyna, 633 m n.p.m.). Stoki Beskidu Małego są strome, natomiast w obrębie pozostałych grup górskich nachylenia są umiarkowanie duże. Nieco łagodniejszą rzeźbą cechuje się również grzbiet stanowiący przedłużenie Beskidu Małego w kierunku Skawy, od góry Cybik po Tarnawską Górę (503 m n.p.m.) – wraz z obniżeniem grzbietu w rejonie Krzeszowa, pas ten stanowi tzw. Bramę Krzeszowską. Osie osadnicze gminy stanowią rozległe doliny: przebiegająca południkowo dolina Skawy oraz prostopadłe do niej doliny Tarnawki i Paleczki. W otoczeniu dolin występują najkorzystniejsze tereny dla rolnictwa – stoki i grzbiety są tutaj w znacznej części wylesione. Dla odmiany, blok Beskidu Małego oraz górne partie masywów Chełmu i Mioduszyny stanowią leśne „wyspy”, niemal pozbawione polan.

Przypuszcza się, że tereny te mogły być zagospodarowane już we wczesnym średniowieczu. W XII/XIII w. na cyplu naprzeciw ujścia Paleczki w Zembrzycach istniało niewielkie grodzisko. Najstarszy dokument poświadczający istnienie Zembrzyc pochodzi z 1333 r. Okoliczne miejscowości, znajdujące się na pograniczu Księstwa Zatorskiego i ziem koronnych, stanowiły własność prywatną. Głównym ośrodkiem tego terenu były Zembrzyce, które z czasem rozrosły się jako lokalny ośrodek handlu i rzemiosła. W 1884 r. wzdłuż Skawy poprowadzono na tym odcinku linię kolejową, będącą odgałęzieniem Galicyjskiej Kolei Transwersalnej. W 1939 r. obszar na zachód od Skawy został włączony do III Rzeszy, a Niemcy prowadzili tutaj politykę eksterminacji – w 1940 r. z rejonu Śleszowic wysiedlono wiele rodzin polskich, a w 1942 r. ludność żydowską wywieziono do obozów zagłady.

Burzliwy epizod wystąpił w styczniu 1945 r., kiedy to wzgórza w południowej części gminy stanowiły linię frontu pomiędzy walczącymi stronami. Niemcy prowadzili tutaj aktywną obronę, przechodząc do kontrataku i odbijając przejściowo rejon Tarnawy Górnej.

Na terenie gminy Zembrzyce widoczne są wpływy architektoniczne żywieckie i babiogórskie. Dominują dachy dwuspadowe, z okapami; występują przyczółki. Budynki białe lub murowane, a także w kolorze naturalnym drewna. Wykończenie budynków w jodełkę nawiązuje do tradycji beskidzkich. Usytuowane na osi symetrii jaskółki, świadczą o użytkowym poddaszu.

Najbardziej charakterystyczną formą architektury sakralnej jest kościół w Zembrzycach z charakterystycznymi sobotami i konstrukcją wieży.

Gmina Lanckorona

Miejscowości gminy Lanckorona rozłożone są malowniczo na Pogórzu Wielickim, w jego części zwanej Wzgórzami Lanckorońskimi. Obszar ten przypomina płaskowyż, w który na głębokość kilkudziesięciu metrów wcięły się doliny Skawinki (Cedronu) i Jastrzębki. Ponad poziom płaskowyżu, osiągającego wysokość ok. 450 m n.p.m., wznoszą się ostańcowe wierzchołki, zbudowane z odpornych skał płaszczowiny śląskiej: Lanckorońska Góra (545 m) oraz Groby (557 m). W oknach tektonicznych tzw. strefy lanckorońskiej odsłania się płaszczowina podśląska, a największą ciekawostką geologiczną stanowią wychodnia porfirytu, znajdująca się we wschodniej części Lanckorony. Na północnym wschodzie (rejon Izdebnika) obszar płaskowyżu przechodzi w łagodne, niższe, typowe grzbiety pogórza – jest to tzw. Pogórze Głogoczowskie, z grzbietem Barglicy (361 m n.p.m.). Nachylenia na tym terenie są łagodne - poza stokami wzgórz ostańcowych, które dla odmiany są bardzo strome. Sprzyja to rozwijaniu różnorodnych form turystyki (m.in. rowerowej). Lesistość gminy jest niska – większe kompleksy znajdują jedynie się na południu i północy: las Groby oraz kompleks lasów Lanckorońskiej Góry i Barglicy.

W średniowieczu obszar ten znajdował się na pograniczu ziem koronnych i Księstwa Oświęcimskiego. Umocnienie granic przypada na okres panowania Kazimierza Wielkiego, kiedy na Lanckorońskiej Górze zbudowano zamek, a w 1361 r. lokowano miasto Lanckorona. W 1410 r. Władysław Jagiełło utworzył tutaj starostwo (tenutę), przez co Lanckorona stała się ważnym ośrodkiem regionalnym. Włości starostwa sięgały na południe aż po Babią Górę, a warowny zamek był świadkiem wielu burzliwych epizodów. W 1655 r. został zajęty przez Szwedów, którzy okupowali go przez kilkanaście miesięcy. Niewątpliwie najważniejszym epizodem militarnym były jednak czasy konfederacji barskiej. W styczniu 1771 r. konfederaci rozpoczęli budowę twierdzy wokół zamku. Stoczono tutaj dwie bitwy, z których pierwsza (luty 1771) zakończyła się zwycięstwem konfederatów, ale druga (maj 1771) dotkliwą klęską zadaną wojskom konfederackim Charlesa Dumouriez przez słynnego rosyjskiego generała Aleksandra Suworowa. Świadectwem tych walk są m.in. liczne mogiły konfederackie i inne pamiątki historyczne. W 1772 r. zamek zajęli Austriacy, którzy kontynuowali rozbudowę twierdzy. Później służyła ona jako więzienie, a w I poł. XIX w. została opuszczona. W czasie I wojny światowej (1914/15) na południe rozpoczęto budowę systemu fortyfikacji, osłaniających przejścia przez góry. Dnia 4 września 1939 r. wycofujące się Wojsko Polskie stoczyło potyczkę osłonową pod Izdebnikiem. W następnych latach w okolicy działało kilka ugrupowań konspiracyjnych oraz liczne oddziały partyzanckie.

Cytując za prof. Anną Mitkowską, odrębność architektoniczną Lanckorony zauważyli Jan Matejko i Stanisław Wyspiański. W rejonie rynku – budowle sytuowane szczytowo z sienią przejazdową, z dachami przyczółkowo-naczółkowymi i daleko wysuniętymi okapami. Częściej jednak występują budowle, sytuowane kalenicowo, posiadające charakterystyczną dla regionu zwartą bryłę, i proporcje dachu do bryły części mieszkalnej. Budynki bielone, drewniane często szalowane w tzw. jodełkę. Charakterystyczne drzwi do sieni z zastrzałami, zdobione listwy nadokienne. W budownictwie pensjonatowym widoczne naleciałości i wzory szwajcarskie i podhalańskie, zarówno w kształtowaniu formy jak detalu. Istotnym elementem tożsamości krajobrazowej Lanckorony jest zamek z olbrzymim zespołem konfederackiej twierdzy, tworzącej wały, fosy i tarasy w lesie, otaczającym szczyt Góry Lanckorońskiej.

III. KIERUNKI I ZAŁOŻENIA KSZTAŁTOWANIA SYSTEMU PRZYSTANKÓW TURYSTYCZNYCH W KRAJOBRAZIE ZBIORNIKA JEZIORA MUCHARSKIEGO I TERENÓW PRZYLEGLYCH - GMINY BUDZÓW, LANCKORONA, MUCHARZ. STRYSZÓW I ZEMBRZYCE

III.1. IDEA I KONCEPCJA PROJEKTU

Głównym założeniem projektu przystanków turystycznych w krajobrazie gmin Budzów, Lanckorona, Mucharz. Stryszów i Zembrzyce jest stworzenie ujednoczonego systemu informacji wizualnej w postaci infrastruktury turystycznej.

System przystanków turystycznych to propozycja kształtowania i realizowania formy a przez nią – kultury wypoczynku z uwzględnieniem aspektu informacji i edukacji. Proponuje się stworzenie (i oznakowanie) w przyszłości trasy – szlaku, obejmującego najciekawsze obszary gmin w celu promocji ich walorów krajobrazowych, przyrodniczych i kulturowych. Przystanki nie powinny stanowić celu podróży samego w sobie, ale formę oznacznika - zaakcentowania miejsc koncentracji ruchu turystycznego w obrębie konkretnego szlaku (jezdnego, pieszego, tematycznego).

III.2. ZAŁOŻENIA KSZTAŁTOWANIA OBSZARÓW W KRAJOBRAZIE WIEJSKIM GMIN ZBIORNIKA JEZIORA MUCHARSKIEGO I TERENÓW PRZYLEGLYCH - GMINY BUDZÓW, LANCKORONA, MUCHARZ. STRYSZÓW I ZEMBRZYCE

III.2.1. Założenia organizacyjne

Kształtowanie systemu przystanków turystycznych wsparte jest metodologią z dziedziny architektury krajobrazu i teorii turystyki.

Pierwszy etap prac to inwentaryzacja i określenie zasobu poszczególnych lokalizacji.

Drugi etap to zgromadzenie i analiza materiałów z zakresu budownictwa regionalnego w celu ujednoczenia charakteru, układu i formy każdego z projektowanych obszarów. Efektem tego działania jest sporządzona analiza zawierająca zestaw elementów infrastruktury turystycznej, inspirowanych głównie drewnianą architekturą regionalną, zawiera rysunki: rzutów, widoków, przekrojów urządzeń projektowanych z podziałem na najbardziej charakterystyczne dla każdej z gmin elementy-detale architektoniczne.

III.2.2. Założenia edukacyjne

Najważniejszym w przekazie idei jest interpretacja (czyli objaśnienie) atrakcji

Określenie cech przekazu interpretacji: trafna, związana z miejscem, zorganizowana, ma sprawiać odbiorcom radość. Interpretacja winna łączyć aktywność umysłową i fizyczną i odpowiedzieć na pytanie „co z tego wynika?”

Celem interpretacji jest:

- podwyższenie atrakcyjności oferty (dotyczy np. miejsc zapomnianych lub nigdy nie odkrytych np. aspekt pielgrzymkowy lub historyczno-militarny przedmiotowych gmin);

- wzrost i zmiana charakteru wydatków turystów, w tym dywersyfikacja ruchu turystycznego z: „do – i od brzegu Jeziora Mucharskiego (wersja biernego wypoczynku nad wodą) na: „wokół Jeziora Mucharskiego” (wersja oparta na turystyce kulturowej”);
- nowe miejsca pracy;
- kierowanie ruchem turystycznym;
- **świadomość własnego dziedzictwa i poczucie dumy mieszkańców.**

Najlepszymi interpretatorami są mieszkańcy którzy, znając wiele zdarzeń, obyczajów z własnego doświadczenia lub przekazu rodzinnego, uwiarygodniają objaśniany temat. Bezpośredni żywy kontakt, autentyczność przekazu są szczególnie ważne. Osnową tej formy kontaktu mają być jednak formy urządzenia turystycznego. Najbardziej wiarygodnymi interpretatorami są dzieci i młodzież.

ISTOTNE JEST UTRZYMANIE AUTENTYZMU I NIEWYMUSZONOŚCI DZIAŁAŃ A TAKŻE ICH AKCEPTACJI PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ LOKALNĄ np.:

- podtrzymywanie tradycji obchodzenia świąt, zwyczajów¹,
- pełnienie roli przewodnika przez osobę miejscową
- prezentowanie i kultywowanie zawody rzemieślniczej
- zachowanie stylu architektonicznego
- popieranie rozwoju turystyki etnicznej, turystów mających wspólne z tubylcami korzenie
- sporządzenie listy zasobów terenów wiejskich z wyszczególnieniem²: architektury tradycyjnej, folkloru autentycznego, kuchni regionalnej, budownictwa przemysłowego – tartaki, młyny, olejarnie, jazy -, fortyfikacji, kolejek wąskotorowych, tradycji produkcji rolnej, dworów, pałaców, wędkarstwa, obserwacji ptaków.

III.2.3. Założenia promocyjne

Dla wykreowania produktu turystycznego ważna jest :

- **atrakcyjna forma przekazu;** w wyborze miejsca zwiedzania turysta kieruje się często inną logiką od zamierzonej – (np . większą popularnością cieszy się Mysia Wieża w niż romańska kolegiata w Kruszwicy – oba obiekty znajdują się w tym samym mieście. Podobnie jak popularnością cieszą się balkon Julii w Weronie, Loch Ness, krakowska Smocza Jama³);
- **oprawa szlaku i jego bezpośredniego otoczenia,** to nie tylko zaprojektowane i urządzone punkty z elementami udogodnień i oznaczeń turystycznych, ale szerzej - ochrona krajobrazu, ekspozycji, walorów charakterystycznych dla regionu które składają się na atrakcyjność turystyczną regionu - uporządkowany krajobraz;
- **atrakcyjność turystyczna⁴** to cecha lub zespół właściwości przedmiotów, czynności albo problemów, która sprawia, że zwracają one uwagę, stanowią bodziec dla chętnie

¹ Miruta B., Żelazna B., Dziedzictwo kulturowe wsi litewskiej aspekcie rozwoju agroturystyki [w:] Problemy turystyki i hotelarstwa z1(5) 2003, s.126.

² Majewski J., Turystyka jako jedna z możliwości rozwoju pozarolniczej działalności na terenach wiejskich” [w:] Problemy turystyki vol.XXII nr 3-4, 1999, s. 43.

³ Piotrowski J.P., Obiekty kultury jako atrakcja turystyczna [w:]kulturowe aspekty turystyki i gospodarki turystycznej , Polskie Stowarzyszenie Turystyczne, Warszawa 1997, s.69-77.

⁴ Gołaszewski T., zasada atrakcyjności w andragogice [w:] Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego Krakowie t.VIII, 1964 ,s.208.

odbieranych wrażeń oraz mogą wzbudzić przejściowe lub długotrwałe zainteresowanie. Można więc stwierdzić, iż atrakcyjne jest to co:

- co powoduje stan wzmożonej uwagi,
- co trafia w zainteresowania, przedstawienie, które może wzbudzić zainteresowanie,
- co mało prawdopodobne,
- co jest nowe,
- co jest wyraziste⁵.

W odniesieniu do obiektów historycznych o atrakcyjności decyduje: reprezentatywność, czystość stylu. Stan zachowania, czytelność, układ kompozycyjny, monumentalność, charakterystyczny nastrój, niezwykłość, niecodziennność. W przypadku obiektu współcześnie powstałego o atrakcyjności decyduje: nowoczesność rozwiązań, wielkość, dostępność, widowiskowość, elitarność. Zmniejszenie atrakcyjności powodować może dysharmonijne otoczenie, zanieczyszczenie środowiska, choć także zły stan pogody (w czasie wizyty w plenerze)⁶.

Materiały jakie przyczyniają się do promocji projektu :

- foldery
- plakaty
- promocja w mediach: regionalnych, ogólnokrajowych
- kalendarz wydarzeń na szlaku
- baza konferencyjna
- promocja na CD
- udział w targach turystycznych
- *study tour* dla hotelarzy, dziennikarzy, touroperatorów
- gadżety (czapeczki, breloki, kalendarze, koszulki, folderki)
- oznakowanie – czytelne, jednoznaczne, kojarzące się jednoznacznie z miejscem promowanym
- możliwość noclegu w obiektach zabytkowych (hiszpańskie – *paradores*) w Polsce pod marką „wypoczynek w zabytkach” (klasztór Sulejów, Bytów, Sieniowa, Krasiczyn)⁷.

III.2.4. Założenia ochronne

Deklaracja z Paestrum⁸ w 2006 roku, przebiegała pod hasłem „turystyka i kultura dwie siły służące wzrostowi” a rok 2008 ogłosiła Europejskim Rokiem Dialogu Międzykulturowego. Deklaracja odnosi się także do powołanej w 2003 roku Sieci Europejskiej Turystyki Kulturalnej – promującej dziedzictwo artystyczne i krajobrazowe. Pod pojęciem dziedzictwa artystycznego rozumiane są historyczne centra osadnicze, muzea, skanseny, wyeksponowane miejsca wykopalisk archeologicznych.

⁵ Kołodziejczyk A., Rola elementów kultury w turystyce [w:] Marketing turystyki, wybrane problemy, Kraków 1999, s. 52.

⁶ Kołodziejczyk A., Rola elementów kultury w turystyce [w:] Marketing turystyki, wybrane problemy, Kraków 1999, s. 59.

⁷ Jagusiewicz A., Zasoby dziedzictwa kulturowego i historycznego jako wartości turystycznej Warszawa 2000 na zlecenie Ministra Gospodarki, Departament Turystyki, s. 15-20.

⁸ deklaracja podjęta w ramach 425 Sesji plenarnej Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, marzec 2006.

Powszechne skojarzenie dotyczące ochrony krajobrazu wiąże się zazwyczaj z ochroną konkretnego budynku – zabytku czy przyrody – np. drzewa pomnikowego. Istnieje jednak szereg wartości odnoszących się do dziedzictwa kulturowego, które mogą i powinny być poddane ochronie, a wśród nich m.in.: sztuka ludowa, tradycja produkcji rolnej, kuchnia regionalna, zwyczaje charakterystyczne dla gminy czy regionu. Standard krajobrazu, obsługi ruchu turystycznego, oferty gastronomicznej powinny być podnoszone i chronione.

Ochrona tożsamości i odrębności dokonuje się także w zakresie innych dziedzin, np. żywienia i oryginalnych produktów regionalnych promowanych w regionie. System Slow Food – stworzony przez Carlo Petrini, stojący w opozycji do produktów Fast Food, promuje kulturę spożywania pokarmów, specyfikę kuchni regionalnych i wyrobów regionalnych.

Wizerunek – jako element promocji regionu.

Zdaniem Ph. Kotlera, *image* wizerunek, to zbiór przekonań, myśli i wrażeń danej osoby o obiekcie. Szromnik twierdzi, że powstaje wtedy specyficzny konglomerat, złożony z uczuć, sądów, opinii, postaw i faktów. Wizerunek jest więc subiektywnym osobistym poglądem a nie odzwierciedleniem rzeczywistości. Powstaje często w wyniku sumy z pozoru błahych doświadczeń turysty: czytelny system identyfikacji wizualnej, skuteczne oznaczenie dojazdu do usług agroturystycznych, atrakcji turystycznych, zabytków, punktów widokowych, szlaków turystycznych, parkingów. Kreowanie wizerunku jest procesem ciągłym, dokonywanym wszędzie i przez wszystkich, świadomie lub nieświadomie, a kryterium oceny działań promocyjnych władz lokalnych skupia się na efekcie końcowym. Stanowi on swoisty kod optyczny i estetyczny.

Nie tyle można wyodrębnić elementy wizerunku, co poszczególne elementy tożsamości mają swój wizerunek. [E. Glińska, M. Florek i A. Kowalewska] Fundacja Best Place – Europejski Instytut Marketingu Miejsc, skuteczne działania promocyjne prowadzone są na terenie województw: śląskiego, świętokrzyskiego i małopolskiego.

Ponieważ proces percepcji jest bardzo indywidualny, a wizerunek ma charakter dynamiczny, najważniejszym staje się fakt, aby wizerunek był rzeczywisty, spełniający obietnice, którą w analizie przekazu komunikacyjnego nazywa się RTB (reason to believe).

Budowanie marki – narzędzia promocji i marketingu.

Pojęcie budowy tożsamości łączy się z terminem „branding”, który dotyczy procesu planowania, projektowania i komunikowania. Wyrazista tożsamość, ma bowiem szansę przeciwstawienia konkurencji. Celem branding jest przypisanie takich cech miejscu, aby dobrze się ono kojarzyło [Marka a branding... 2008]. A także osiągnięcie takiego zainteresowania u nabywców, dzięki któremu zyska się trwałą konkurencyjną przewagę. Efektem tych działań jest wizerunek, który jest niematerialnym narzędziem.

Budowa marki nie ogranicza się do wydrukowania kilku katalogów promocyjnych czy jednorazowej kampanii billboardowej, co niektórzy urzędnicy tak właśnie interpretują. To bowiem jest proces dość długi, obejmujący bardzo wiele elementów. Przykładowo, Londyn to nie tylko jego logo, herb,

heraldyka, kolorystyka i oprawa wydawnictw, ale także specyficzne czerwone autobusy, Hyde Park Korner, czarne taksówki, Big Ben, London Eye i wiele innych charakterystycznych budowli, jak również unikalna atmosfera miasta. To wszystko składa się na markę..

Warunkiem stworzenia efektywnej marki jest właściwe uchwycenie specyfiki, świadomości miasta, wsi. Wyselekcjonowanie zalet jest źródłem do wyodrębnienia cech unikalnych, a najkorzystniej niepowtarzalnych w produktach konkurencyjnych. Efektem selekcji ma być wytypowanie obszaru przewagi rynkowej – USP – Unikalnej Propozycji Sprzedaży. Im „coś” jest bardziej unikalnego, nietypowego, tym szybciej zapada w pamięć, świadomość. Dobre USP nie musi być czymś materialnym, może to być np. mikroklimat, widoki.

Najważniejsze jest, aby było to „coś”. Istotą marki jest unikalność; jeśli nie odróżnia się nie ma powodu, by się nią interesować, a tym bardziej, by ją wybrać. Howard Schulz, założyciel Starbucks, zauważa, że „najpotężniejsze i najtrwalsze marki zbudowane są na sercu. Są one rzeczywiste i trwałe. Ich podstawy są mocniejsze, gdyż są one zbudowane siłą ducha ludzkiego, nie kampanii reklamowych. Tożsamość rzeczywista miejsca. Określenie wartości bazowych, cech charakterystycznych, tzw. „mitu założycielskiego” marki wiodącej i relacje między nimi (architektura), zdefiniowanie podstawowych stereotypów.

Sir Hector Lainy, prezes United Biscuit stwierdza, że: *„Budynki się starzeją i popadają w ruinę, samochody rdzewieją, ludzie umierają – marki pozostają”*.

Nazwa marki powinna być łatwa do zapamiętania, zrozumiała, nie budząca negatywnych skojarzeń, oryginalna oraz nawiązująca do specyfiki produktu. Podobne zasady obowiązują przy tworzeniu logo, gdzie zarówno grafika jak i kolorystyka muszą być spójne z innymi elementami SIW. Duże znaczenie w promocji marki ma odpowiednio skonstruowany. Elementy kierunkujące strategię. – sformułowanie tzw. BIG IDEA, stworzenie wizji docelowej marki. Produkt turystyczny jest tym czego poszukuje konsument turystyczny w celu zaspokojenia popytu związanego z odbywaną podróżą.

Niezbędny jest slogan – zwięzły, dostosowany do grupy docelowej, atrakcyjny brzmieniowo, pozytywne zabarwiony emocjonalne. Posiadanie SIW nie zapewnia skutecznej promocji ale jest jej istotnym elementem.

Marka dla danego terenu może pełnić ważne funkcje , do których zalicza się m.in.1:

- funkcję identyfikacyjną, która pozwala odróżnić dany teren od innych
- funkcję gwarancyjną, zapewniającą produkt określonego standardu,
- funkcję promocyjną
- funkcję ochronną, marka jest instrumentem ochrony prawnej
- funkcję gwaranta powtarzalności.

Zalety promocji marki – jako integralnego produktu turystycznego

- marka pozwala nabywcy uporządkować wiele informacji o ofercie, podejmować szybsze decyzje
- wszystkie działania marketingowe podejmowane odnoszą się do wypracowanego wizerunku marki,
- umacnia pozycję na rynku.

„Efekt aureoli” czyli moc marki przenosi się na wszystko, co z tego terenu pochodzi – dobra, usługi, przedsiębiorstwa, ludzi, kulturę, gospodarkę itd., a tym samym budują one markę regionalną (lokalną). Dla małych społeczności wiejskich efekt synergii i kooperacja w ramach wspólnej strategii promocyjnej opartej o silną markę regionalną tworzoną na bazie regionalnych produktów może okazać się warunkiem rozwoju i imperatywem przetrwania w globalizującym się świecie.

III.2.5. Założenia kompozycyjne: krajobraz – turystyka, turystyka w krajobrazie, krajobraz turystyczny

„Obrazy odkrywają i pozwalają pojąć sprawy, które są ukryte. Na przykład człowiekowi trudno pojąć istotę rzeczy, które jest niewidoczna, ponieważ jest ona osłonięta materią. Podobnie człowiek nie może pojąć rzeczy, które są odległe jedna od drugiej lub oddzielone przestrzenią, ponieważ on sam jest ograniczony przestrzenią i czasem. Przeto obraz został wynaleziony, by wesprzeć wiedzę, odsłonić znaczenie rzeczy tajemnych i uczynić je pojętymi” .

Św. Jan z Damaszku

Turystyka związana jest nierozłącznie z krajobrazem, drogą i poznaniem. Turystyka jest, zatem formą pokonywania przestrzeni i odnajdywania w niej obiektów znaczących. Charakterystyczne elementy krajobrazu odnajdziemy w treściach naszego poczucia tożsamości jako rozpoznawalne cechy „ziemi rodzinnej”. Miejsca tożsamościowo istotne, mogą być pozbawione walorów wizualnych, zatem stanowią znaczenie dla społeczności lokalnej nie mając cech tradycyjnie przypisywanych atrakcji turystycznej . Wzory przestrzeni są naturalne dla członków danej grupy umożliwiając rozpoznawanie i budowanie tożsamości z przestrzenią. Ta wartość jest równocześnie barierą kulturową dla przybywających z zewnątrz , dla których wartości społeczności są nieczytelne, niezrozumiałe i obce. Rozumienie przestrzeni jest uwarunkowane kulturowo, w Stanach Zjednoczonych miasta organizuje siatka ulic, a położenie obiektów wyznacza droga do nich. W Japonii ważne są punkty przecięcia linii, numeracja domu jest wyznacznikiem czasu ich powstania . Turystyka skierowana do szerokiej grupy turystów rozgrywa się w przestrzeni dobrze znanej i czytelnej. Czytanie przestrzeni jest doświadczeniem turystyki o charakterze zindywidualizowanym, jednostkowym .

Zapisek doznawanego krajobrazu jest fotografia, często nie tylko dokumentuje wrażenia, ale wręcz je tworzy a nawet zastępuje. ”Aparaty fotograficzne – to nie tylko środki służące do lepszego zrozumienia świata, umożliwiające dokładniejsze spostrzeżenie różnych jego fragmentów, dzięki zastosowaniu mikroskopów i teleobiektywów, ale urządzenia, które zmieniły nasz sposób widzenia, upowszechniły kult pięknych widoków, nauczyła nas oglądać świat dla samej przyjemności oglądania”.

Fotografie pomagają ludziom „objąć w posiadanie przestrzeń, w której nie czują się bezpieczni. Dlatego fotografia rozwija się w parze z jedną najbardziej charakterystycznych rozrywek naszych czasów – turystyką. Fotografia turystyczna tworzy kopie i scenografie na potrzeby rynku turystycznego.

Albers i James - wyróżnili trzy głęboko niepożądane, procesy formujące scenariusze przedstawień lokalnych światów:

- Homogenizacja - wykorzystanie jednego wybranego motywu, np. grupy etnicznej która jest prezentowana w wybranym miejscu tak aby zaplanowany wizerunek był jednoznaczny i niezaburzony a więc wypreparowany z niepożądanych widoków i skojarzeń – bieda, głód, cierpienie.
- Dekontekstualizacja – pozbawienie obiektów historycznego kontekstu
- Mistyfikacja – pozbawienie realnego odniesienia do kultury i historii poprzez tworzenie wizerunku przeznaczonego dla turystów.

Współczesna oferta turystyczna to efekt różnorodnych przemian zachodzących nie tylko w sposobie myślenia i poziomie wiedzy usługodawców, ale również w motywach i oczekiwaniach turystów. Dlatego też obecnie odchodzi się od standardowego modelu oferty turystycznej, obejmującej wyłącznie nocleg i wyżywienie. Z tego względu obszary wiejskie, często nieodkryte jeszcze dla turystyki, ze swoim bogactwem przyrodniczym i kulturowym stanowią miejsce dla tworzenia oferty turystycznej obfitującej w rozmaite atrakcje. Obszary wiejskie prezentują unikatowe cechy, osobowość i tworzy klimat, określa styl życia. Przebywający w nich turysta opiera ich wybór – jako przedmiotu wyjazdu, oraz ocenia swój pobyt w oparciu o się ich rozpoznawalne ikony:

- atrakcje turystyczne miejsca docelowego jak środowisko naturalne, klimat, zabytki, interesujące obiekty architektoniczne, ogrody, atrakcje kulturowe i religijne oraz kultura i obyczaje mieszkańców,
- infrastrukturę miejsca docelowego, czyli baza noclegowa, gastronomiczna, transport w miejscu docelowym, sieć handlu detalicznego, zakłady usługowe,
- dostępność miejsca docelowego, a więc środki transportu i infrastruktura transportowa,
- wizerunek miejsca docelowego istniejący w świadomości innych potencjalnych klientów i mający wpływ na podejmowane przez nich decyzje,
- cena uzależniona od standardu świadczonych usług, pory roku, miejsca, środka transportu i zaplecza gastronomicznego.

Prowadzone w tym zakresie badania dotyczą wpływu jakości krajobrazu na możliwości uprawiania turystyki (np. Wyrzykowski, 1991; Richling, 1992) lub wpływu turystyki na jakość krajobrazu (np. Myga-Piątek, Jankowski, 2009), a więc obu kierunków relacji w układzie turystyka-krajobraz. Jak stwierdza E. Kolbuszewska, korzeni współczesnej turystyki, szczególnie jej kulturowego oblicza i kształtu, należy upatrywać w początkach XIX wieku, kiedy to wędrowcy i podróżnicy lubiący „widoki niezwykle i nowe”, odrzucając zabobonny strach oraz lęki towarzyszące takim wyprawom, wtargnęli w przestrzeń dotąd mało znane, dzikie i groźne, wtargnęli w świat przyrody i miejsca, które długo uchodziły za niedostępne.

Krajobraz turystyczny – krajobraz scenograficzny.

W próbach klasyfikacji krajobrazów według funkcji, jakie spełniają można odnaleźć pojęcie krajobrazów rekreacyjnych. Krajobraz rekreacyjny nie jest rozumiany jako wydzielony typ krajobrazu, lecz jako system rekreacyjny. Jest to system uczestniczący w wypoczynku, posiadający walory

przyrodnicze oraz antropogeniczne, wspomagane infrastrukturą techniczną, obsługą ruchu turystycznego. System taki powinien posiadać instytucję zarządzającą systemem . Znanym jest także pojęcie krajobrazu turystyczno-rekreacyjnego rozumianego dwojako jako fizjonomię środowiska geograficznego i jako świat wartości postrzegany zgodnie z modelem kultury . Nieco inaczej krajobrazy wypoczynkowe definiuje S. Liszewski, który rozumie je jako „na nowo udostępniony (zawłaszczony) zorganizowany (zagospodarowany) dla celów turystycznych i rekreacyjnych fragment ogólnej przestrzeni odróżniający się funkcją od otoczenia pełniącej funkcję lub fizjonomią” .

Jednak bardzo trudno wyodrębnić fizycznie granice krajobrazu rekreacyjnego, przenika on swobodnie poprzez krajobrazy wydzielane według innych kryteriów. Jednak próba delimitacji krajobrazów turystycznych, analiza ich struktury i logiki funkcjonowania są jednym z podstawowych kierunków badań nad turystyką , w szczególności turystyką zrównoważoną opartą na poszanowaniu wartości przyrodniczych i kulturowych.

Kontakt z krajobrazem kulturowym jest katalizatorem procesów poznawczych i wpływa na rozwój wyobraźni, spostrzegawczości wspomaga postrzeganie wielozmysłowe. Krajobraz kulturowy oddziałuje także na emocje tworząc relacje i uczucia np. poczucie tożsamości czy patriotyzm. Jest z jednej strony inspiracją twórczości artystycznej – malarskiej, poetyckiej, literackiej. Z drugiej zaś elementem wyciszenia, kontemplacji czy też elementem polepszenia samopoczucia . Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na terenie Warszawy potwierdziły, że krajobraz zabytkowego miasta a szczególnie centrum wpływa na poprawę nastroju. Można wysnuć wniosek, że harmonijny krajobraz jest czynnikiem stymulującym emocje, wpływającym na samopoczucie, redukującym stres.

Jakość krajobrazu ma także zasadniczy wpływ na rozwój turystyki w regionie. Wysoka jakość krajobrazu udokumentowana położeniem w parku krajobrazowym, narodowym, rezerwacie, wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa czy wysoka pozycja w konkursach na atrakcję turystyczną roku, najlepszą gminę, gminę ekologiczną, są dla turysty gwarancją zadowolenia i spełnienia oczekiwań. Nie tylko w aspekcie estetycznym czy wizualnym, ale także pogłębienia wiedzy przyrodniczej, ekologicznej czy historycznej. Szeroko pojęta edukacja jest także kluczem do zrozumienia problemów i uwarunkowań, jakim podlegają krajobrazy przyrodniczo i kulturowo cenne. Krajobraz turystyczny, zatem jest współczesnym wariantem estetycznego pojęcia krajobrazu.

Trasa łącząca poszczególne projektowane tereny to forma „pętli”, Układ ten stanowić może punkt wyjścia do wykorzystania potencjału krajobrazowego regionu. Kompozycja projektowanych obszarów założenia odnosi się do poszczególnych lokalizacji i jest dostosowana do charakteru i jakości miejsca.

IV. OPIS PROPONOWANYCH FORM MAŁEJ ARCHITEKTURY - założenia ogólne

System identyfikacji wizualnej – potrzeba integracji.

Posiadanie SIW nie zapewnia skutecznej promocji ale jest jej istotnym elementem. Takie elementy jak: tablice informacyjne czy drogowskazy wchodzić w skład systemu identyfikacji wizualnej, czyli zespołu różnorodnych elementów graficznych [za: „Koncepcja Rozwoju Turystyki na obszarze LGD Korona Sądecka”, 2011]. Oznakowanie wpływa na wizerunek, wywołuje pozytywne skojarzenia, wzbudzać zaciekawienie.

Czytelny i ujednolicony system oznaczników jest wskazany, gdyż tego typu działania składają się na ogólny wizerunek gospodarstwa, podobnie jak wyposażenie pokoi, przestrzeń rekreacyjna czy znaki rekomendacyjne [Fundacja Zielone Płuca Polski 2005].

Ostateczna liczba postawionych tablic informacyjnych (samochodowych znaków turystycznych) oraz ich lokalizacja uzależnione są od możliwości pozyskania zgody na ich montaż w terenie [Regulamin funkcjonowania i pracy małopolskiego systemu informacji turystycznej 2010].

Ankietowani zgodnie jednak twierdzili, że najlepszą dla nich reklamą jest przekaz ustny urlopowiczów, którzy zadowoleni z wypoczynku w kwaterze polecali ją swoim znajomym i rodzinom [Cichowska 2008]. Podobnych spostrzeżeń dostarczają badania Zawadki [2012] oraz Uglisa i Krysińskiej [2012]. Zjawisko takie zwane „marketingiem pantoflowym” jest skutecznym magnesem jednak najważniejsze jest aby turysta nie tylko przyjechał ale także powrócił.

Proponowane formy małej architektury.

IV.1. Słupek szlakowy

Podstawowy element trasowania szlaków. Krawędziak drewniany 18 x 18 cm z umieszczonym herbem gminy, Jeziora Mucharskiego oraz warstwą informacyjną, niewerbalną – malowaniem górnej części lub określonych pól na kolor oznaczający dany szlak lub ścieżkę tematyczną.

IV.2. Drogowskaz

Rozwinięcie słupka trasowania szlaku. Element wyższy, drewniany, z osadzoną w górnej części stalową rurą, pozwalającą na dowolne kierowanie kilku strzałek kierunkowych, mocowanych za pomocą zacisków śrubowych.

IV.3. Stojak dla rowerów

Konstrukcja z dwóch rygli z belek 18 x 18 cm, opartych na standardowych słupkach stosowanych do trasowania szlaku. Do belek, z wykonanymi zaciosami na przednie koła rowerów. Do belek mogą być śrubowane stalowe ramy umożliwiające oparcie i przymocowanie rowerów.

IV.4. Ławka

Propozycje kilku form ławek – siedzisk, o konstrukcji drewnianej i drewniano – metalowej. Ławka typ 1 przewidziana dla położeń wewnątrz wsi posiada metalowe nogi zaś drewniane siedziska i oparcia.

ławka 2 i 3 posiadają podstawy w postaci obrobionych okrągłaków; możliwe do połączenia ze stolikami jako wytrzymałe, trudne do zniszczenia „gniazda biesiadne”, połączone masywną konstrukcją zrębową.

IV.5. Tablica pionowa.

Jeden z najistotniejszych znaków z zestawu wyposażenia turystycznego gmin Jeziora Mucharskiego, o wyraźnych cechach mikroregionalnych. Konstrukcja standardowa na 4 słupkach 18 x 18 cm, z dachem krytym gontem. Wymiary pola informacyjnego (tablicy) 100 x 140 cm. Tablica zawieszona w otwartym polu, z prześwitami pomiędzy słupkami (zestawionymi w rodzaj pylonów) i belką oczepową (rygłem) łączącym słupki w płaszczyźnie dachu. Kąt nachylenia daszku, rozwiązanie szczyków, zastosowana stylistyka ornamentów a także barwa konstrukcji, forma wypełnień deskowych pomiędzy słupkami, a także forma tablicy – w zależności od gminy (Np. Lanckorona – kolor konstrukcji – przemyta barwa bielenia, tzn. biało-szaro-błękitna, dach gontowy czarny). Konstrukcja nośna tablic wzorowana jest na bramach sieni, ogrodzeniach oraz formach dachów i strukturze ścian budynków mieszkalnych i gospodarskich w poszczególnych gminach.

IV.6. Tablica pulpitowa informacyjna,

Tablica ukośna o modułarnych wymiarach ok. 0,6 na 1,2 m, umieszczona na standardowych słupkach, identycznych z słupkami trasującymi szlak, na betonowo-kamiennych cokolikach. Konstrukcja ramy drewniana; plansza nadrukowana na folię naklejoną na blachę ocynkowaną, zabezpieczona folią UV Anti-Graffiti. Nie stosować nadruków na PCV, są bowiem zbyt mało trwałe.

Przewidywane większe elementy architektoniczno-konstrukcyjne.

IV.7. System pomostów.

Rozwiązanie pomostów w przystaniach Jeziora Mucharskiego musi być oparte o studia hydrologiczne i warunki określone przez budowniczych Zapory Wodnej „Świnna Poręba”. Preferowane rozwiązanie – konstrukcja drewniana z masywnych belek, słupów i rygli, oparta jednakże na palach betonowych, tak, ażeby najwyższa spodziewana woda nie zalewała połączeń ze słupami konstrukcji nośnej. Z uwagi na wahania poziomu wody w sztucznym jeziorze, pomosty przewidziane są jako dwustrukturalne. Część stała wyniesiona na ok. 1,8 m nad poziom najwyższej wody może służyć jako molo z możliwością cumowania większych jednostek wycieczkowych, których pokład dostępny będzie za pomocą długiego trapu, umożliwiającego pokonanie różnicy poziomów. Mniejsze jednostki – w tym wypożyczane łodzie i kajaki cumować będą do ruchomych, pływających, prostopadłych części pomostu. Osadzone na pływakach posiadać muszą połączenia ślizgowe z palami (dalbami) zabitymi w dno, ustalającymi ich pozycję w stosunku do części stałej pomostu. Połączenie z pomostem za pomocą wahlowych pochylni – trapów ze ślizgowym mocowaniem do części pływających. Stylistyka poręczy (relingów) zbliżona do poręczy i balustrad w drewnianych willach i pensjonatach, występujących w gminach Jeziora Mucharskiego, z charakterystycznymi wykrzyżowaniami w polach między słupkami. W przypadku pojedynczych wykrzyżowań niezbędne zagęszczenie pola od strony wewnętrznej drobnooczkową siatką drucianą z uwagi na zbyt duże prześwity. Słupki pionowe zaparte od zewnątrz zastrzałami wciosanymi w wypuszczone legary nośne pomostu. Szerokość pomostu, w zależności od potrzeby, 4 – 8 metrów.

IV.8. Wieża widokowa

Wieże widokowe przewidywane są do ustawienia w wybitnych punktach ekspozycyjnych, wymagających podniesienia poziomu obserwacji, w szczególności tam, gdzie widoki są przesłonięte koronami drzew. W miejscach, skąd wystarczającą jest obserwacja naziemna, preferuje się tablice pulpitowe i ich zestawy – jako rozwiązanie tańsze i mniej ingerujące w krajobraz. Wieża widokowa o poziomie platformy obserwacyjnej ok. 12 m nad poziom terenu jest niezbędną na szczycie Góry Lanckorońskiej. Realizacja wieży musi być połączona z elementami gospodarki leśnej – nieznacznym formowaniem koron, miejscowymi przecinkami i prześwietleniami. Wieża znajdować się będzie w miejscu prawdopodobnej wieży lub platformy obserwacyjnej z czasów Konfederacji Barskiej (analogia z fortem na wzgórzu Winnica w Tyńcu) oraz w miejscu utrwalonej tradycją wieży triangulacyjnej, która stała tu ok. 50 lat i ostatecznie zniknęła z początkiem lat 80. XX w. Konstrukcja wieży – drewniana, szkieletowa, z belek i słupów nośnych rzędu 20x20 cm, z trzonem ze słupów pionowych z klatką schodową wewnątrz, oraz z przyporami, formującymi dach, zgodnie z zasadami kształtowania drewnianych wież obronnych, zapożyczonym później do drewnianego budownictwa sakralnego. Pomost obserwacyjny dla ok. 20 osób odgrywa rolę dawnej izbicy w budownictwie obronnym i sakralnym. Preferowane pokrycie – gont lub blacha wytłaczana, imitująca gont w ciemnym, matowym kolorze. Wieża musi spełniać najwyższe standardy konstrukcyjne i formalne, zarówno z uwagi na eksponowane, narażone położenia jak i fakt wpisu szczytu Góry Lanckorońskiej na Listę UNESCO.

IV.9. System udostępnienia Twierdzy Lanckorona

Twierdza Konfederacji Barskiej Lanckorona powstawała w kilku etapach, od stycznia 1771 roku, wg projektu francuskiego inżyniera de la Serre'a. Jej śródszaniec stanowił stary zamek powstały w czasach Kazimierza Wielkiego, od roku 1410 pełniący funkcje zamku starościńskiego. W realiach 18-wiecznego pola walki nie miał on już praktycznie żadnego znaczenia militarnego, oprócz funkcji schronu. Dlatego otoczony został potężnym zespołem fortyfikacji ziemnych o charakterystycznym dla terenów górskich zmieszaniem elementów systemów obronnych: bastionowego, kleszczowego i poligonalnego. Najstarszym dziełem konfederackim była tzw. Reduta Drewniana, zlokalizowana na samym szczycie Góry Lanckorońskiej oraz potężny, widoczny i czytelny do dziś bastion południowo-wschodni (dzieła te są ukazane na planie Kazimierza Kaszewicza z początków 1772 r.). Zespół ten został poważnie rozbudowany w roku 1772; powstały m.in. dwa kolejne bastiony frontu południowego, połączone krótkimi, załamanymi kurtynami i poprzedzone kleszczowo (pilasto) uformowaną tzw. enwelopą z drogą krytą i placami broni drogi krytej. Front północny, „wiszący” nad potężną skarpą (ponad dzisiejszą tzw. „Aleją Zakochanych”) uformowano jako kleszczowo-poligonalny, jednak z osoblwią kaponierą. Plateau Góry Lanckorońskiej wysunięte w kierunku zachodnim umocniono kleszczową redutą połączoną z centrum twierdzy za pomocą szyi bronionej dwoma kleszczowymi wałami. Najprawdopodobniej tak wielkie inwestycje dokończyli już Austriacy po poddaniu im twierdzy, w istocie nigdy nie zdobytej przez Rosjan, przez komendanta Dzieźbickiego dnia 8 lipca 1772 r. Dawna konfederacka twierdza służyć miała obronie cesarstwa austriackiego przeciwko Polsce lub Rosji. Taką postać pokazują nie tylko plany („Plan von dem neu anlagten Feldmässigen Retranchement Landscron in Galizien” z 1772 r. oraz mapa Miega z 1779 r.), ale przede wszystkim trwające do tej pory bardzo dobrze czytelne, choć porośnięte lasem ziemne formy fortyfikacji. Oprócz malowniczych ruin samego zamku, stanowią wielkie, lecz wymagające

uczynienia dzieła obronne w krajobrazie. Koncepcja projektowa przewiduje utworzenie w tym miejscu rodzaju parku leśnego, opartego na sieci ścieżek – gruntowych, żwirowych oraz moszczonych miejscowym kamieniem, przebiegających po liniach stanowisk strzeleckich i artyleryjskich, a więc podkreślających przebieg fortyfikacji. Niezbędna jest korekta dotychczas użytkowanych i rozdeptywanych dróg, poprowadzonych nieszczęśliwie przez narożniki bastionów i deformujących je. Drogę na plac przed zamkiem (niegdyś główny majdan - plac broni twierdzy) należy wprowadzić zgodnie z prawdą historyczną od strony południowej, w sposób umożliwiający swobodny dostęp oraz wjazd pojazdów specjalnych. Zniekształcone narożniki bastionów należy uzupełnić ziemią. Przewidywane są także niewielkie rekonstrukcje przedpiersi wałów. Projekt musi oprzeć się na badaniach archeologicznych, w tym wykonanych w latach 2011-12 wokół zamku oraz na wschodniej reducie kleszczowej. Szerokości ścieżek 1,8 i 2,4 m. W obrębie udostępnienia niezbędne są elementy wyposażenia turystycznego – słupki trasujące szlak, drogowaskazy, ławki, tablice pulpitowe oraz pionowe, kosze na śmieci, poręcze, schodki terenowe. Docelowo – rekonstrukcja stanowiska artyleryjskiego i altana-schron w miejscu dawnych koszar w Reducie Drewnianej z modelem dotykowym całości założenia fortecznego.

Inne proponowane większe elementy architektoniczno-konstrukcyjne.

IV.10. Schron przeciwdeszczowy

Schrony przeciwdeszczowe a także zadaszona model dotykowych (plan-reliefów), zadane miejsca do grillowania, ewentualnie „klasy na otwartym powietrzu” (zadane wiaty edukacyjne) są charakterystycznymi i mocnymi formami architektonicznymi. Ich formy powinny być dobrane indywidualnie do wskazanych miejsc i potrzeb. Budowle powinny być multiplikacją form mikroregionalnych zastosowanych w tablicach pionowych. Konstrukcja szkieletowa drewniana z belek krawędziowych 18 x 18, dachy kryte gontem o formie szczytów i kątach nachylenia zgodnych z mikroregionem, także konstrukcje ścianek osłonowych, wejść, zastrzałów oraz kolorystyka, zgodna z zaproponowaną dla tablic pionowych. Rozwiązania szczegółowe w projektach budowlanych.

IV.11. System udostępnienie zabytków i obiektów inżynierskich (m.in. kolei)

Nowy aspekt atrakcyjności gmin, związany głównie z dziejami epoki industrialnej. Wymaga określenia i wskazania najcenniejszych zasobów, godnych ukazania. Są to zarówno elementy infrastruktury kolejowej, mostów, przepustów, drogownictwa, młynów, kuźni, małych elektrowni, jak i fortyfikacji z okresu II wojny światowej. Stylistyka elementów informacyjnych powinna być zdywersyfikowana w kierunku elementów industrialnych (zastosowanie metalu, daszków zbliżonych do budownictwa kolejowego, elementów z surowego betonu). Należy rozważyć instalację krajobrazową np., w postaci sylwety – fantomu pociągu z czasów Monarchii Austro-Węgierskiej, np. parowozu Florisdorf Tr-12 lub starszego, z trzyosiowymi wagonami „bokówkami” – jako statycznej, widocznej z okien wszystkich przejeżdżających pociągów, atrakcyjnej rzeźby terenowej.

Elementy systemu infrastruktury turystycznej, które ze względu na potrzebę standaryzacji i ekonomii produkcji będą powtarzalnymi elementami to: słupek szlakowy, drogowaskaz, stojak dla rowerów. Pozostałe elementy oparte na module 30 centymetrowym będą różnicowane w zakresie koloru i kształtu zadaszona nad tablicą pionową i schronem przeciwdeszczowym. Różnicowanie kolorystyczne dotyczyć będzie mikroregionów gdzie bielone chałupy były tradycyjną formą.

Konstrukcja wszystkich elementów drewniana oparta na elementach o przekroju kwadratowym, z użyciem fragmentów deskowań, nawiązujących do konstrukcji zrębowej charakterystycznej dla Polski południowej.

Pokrycie daszków tablic i schronów z gontów, zaś podmurówki z kamienia miejscowego kamienia polnego.

Fundowanie elementów na głębokości 1,20, zgodnie z III strefą przemarzania właściwą dla regionu.

Impregnowanie elementów drewnianych preparatami barwiąco-ochronnymi.

Znaki identyfikacyjne oraz informacje słowne frezowane i podbarwiane.

V. ZAKOŃCZENIE.

Ideą projektu przystanków turystycznych na terenie gmin jest stworzenie systemu informacji wizualnej w postaci konkretnych rozwiązań architektoniczno-krajobrazowych. Efektem prac projektowych jest powstały „Katalog form małej architektury”, zawierający zestaw elementów inspirowanych regionalną architekturą drewnianą. Z analizy materiałów źródłowych, dokumentacji fotograficznej wynikają określone proporcje, gabaryty, forma obiektów. Subtelne różnice polegają na zastosowaniu różnych detali, odpowiednio do regionalnych, czy też makroregionalnych, rozwiązań.

„Katalog form małej architektury” stanowi zatem wytyczną do projektowania podobnych funkcjonalnie obszarów w przyszłości. W przypadku tworzenia nowych tras pieszych, szlaków rowerowych, dydaktycznych itp. wskazane jest poszerzenie oferty turystycznej za pomocą systemu przystanków. Zaproponowane w niniejszym projekcie rozwiązania są przykładem tworzenia tzw. „punktów węzłowych” na szlakach. Określona forma obiektów natomiast realizuje założenie spójnej identyfikacji wizualnej, co stanowi rzadki, acz pozytywny, przykład kształtowania „architektury sąsiedztwa”.

Projekty przystanków turystycznych przyczyniają się ponadto do podniesienia rangi miejsc zapomnianych czy zaniedbanych. Nadanie im nowej funkcji, wyróżnienie i „opakowanie” w nową jakość powoduje wzrost wartości ekonomicznej i symbolicznej terenów zagospodarowanych i terenów z nimi sąsiadujących. Służy to więc zwiększeniu statusu i prestiżu regionu turystycznego.

VI. ZAŁĄCZNIKI

1. Zestawienie form małej architektury dla Gminy Budzów.
2. Zestawienie form małej architektury dla Gminy Lanckorona.
3. Zestawienie form małej architektury dla Gminy Mucharz.
4. Zestawienie form małej architektury dla Gminy Stryszów.
5. Zestawienie form małej architektury dla Gminy Zembrzyce.
6. Propozycja formy i założeń konstrukcyjnych dla pomostów w przystaniach Jeziora Mucharskiego.
7. Propozycja standardowych elementów małej architektury.
8. Koncepcja udostępnienia turystycznego Twierdzy Lanckorona wraz z Wieżą Widokową (współautorstwo inż. arch. kraj. Patrycja Urbańczyk).